

Андрій Каплун
Вище професійне училище № 1,
м. Тернополя, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У БОЛГАРІЇ ТА ПОЛЬЩІ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

У наш час в усіх розвинутих країнах світу, в тому числі Болгарії та Польщі, спостерігається становлення та формування неперервної системи професійної освіти.

Україна у своєму розвитку обрала курс на інтеграцію у Європейський простір. Це зумовлює пошук нових підходів не тільки у економіці, але й у галузі освіти і науковий та практичний інтерес до досвіду зарубіжної школи.

Тому важливо узагальнити і проаналізувати особливості організації навчального процесу у професійних закладах Польщі як члена європейської спільноти та Болгарії, яка у найближчі роки планує вступити до Європейського Союзу.

Безперечно досвід цих країн, в якому простежуються специфічні умови й шляхи розв'язання завдань у галузі підготовки кваліфікованих робітників є винятково важливим і корисним. Кожна із них, готуючи робітничі кадри, тією чи іншою мірою опиралась на досвід Радянського Союзу, а сьогодні у більшості застосовується досвід країн Західної Європи.

Однак, зазначимо, що тісною є співпраця, наприклад, польських науковців Інституту технології експлуатації з Радома та Інституту професійно-технічної освіти Російської академії освіти з проблем теорії, методології та практики вдосконалення професійної освіти, а також налагоджено зв'язки між Вищою Педагогічною Школою Ченстохова (Польща) і Відділенням педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України. Добрим результатом співпраці є заснування науково-методичних журналів, проведення конференцій та вивчення новітніх технологій щодо підготовки кваліфікованих робітників та розробки принципово нових освітньо-виробничих систем. Поступово міцнішають стосунки та

співробітництво в освітній галузі із болгарськими фахівцями, які теж мають певні традиції і досвід, що є важливим як для України, так і для Болгарії, які є також країнами-сусідами.

Зауважимо, що нині актуальні висновки видатного педагога К.Д.Ушинського про те, що „незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засади досягнення цієї мети” [4, 47].

Метою даної статті є схарактеризувати окремі аспекти організації навчального процесу у професійно-технічних закладах Болгарії та Польщі, які полягають у впровадженні інноваційних технологій навчання, які стають необхідними згідно з вимогами часу.

Аналіз публікацій болгарських і польських науковців дає змогу стверджувати, що зміни у системах професійної освіти впродовж другої половини ХХ століття відбувалися, насамперед, під впливом сукупності зовнішніх чинників, серед яких економічні, політичні і соціокультурні мали першочергове значення.

Важлива роль у підготовці майбутніх фахівців належить вмілому використанню і розробці дидактичних процедур процесу навчання, які опираються на вимоги міжнародних стандартів ISO 9000 [9, 15]. Це завдання особливо важливим же сьогодні в більшості країн колишнього соціалістичного табору (Болгарії, Польщі) із-за великого попиту на глибокі знання і високу кваліфікацію викликані функціонуванням конкуренції.

У вирішенні цього питання певна роль належить проблемі цілеспрямованого економічного забезпечення державної політики в галузі освіти. Відомо, що цивілізований рівень економіки суттєво залежить від загальної культури суспільства, освіченості широких верств населення. У подоланні вузькопрофесійного мислення незаперечна роль гуманітарних наук. Гегель стверджував, що завдяки гуманітарним наукам здійснюється перехід від часткового до загального, підвищується освіченість і духовність людини [2, 124].

Створюючи план реформування професійної освіти, спеціалісти цих країн намагаються залучати значні аналітично-інтелектуальні сили для вирішення нових завдань, які постали в житті. Організація професійної освіти відповідно до суспільних та життєвих потреб справа не легка. Саме тому у Польщі та Болгарії, як і в інших країнах світу, до змін та перетворень професійної освіти, пошуків нових форм відносяться дуже критично, тим більше, коли йдеться про зміни в умовах ринкової економіки.

Основними напрямками удосконалення навчального процесу є пошук нових методик і технологій. Вирішенню цього завдання сприяє робота викладачів, майстрів виробничого навчання щодо запровадження інноваційних інформаційних та інтегративних технологій. Головними ознаками професійної майстерності педагогічного працівника є: уміння планувати і здійснювати педагогічний вплив, встановлювати правильні взаємостосунки з учнями; глибоке володіння ефективними засобами передачі знань і умінь своїм підопічним; широка ерудиція та ґрунтовне знання свого предмета. Кожний викладач має самостійно впроваджувати ефективні форми і методи навчання.

Порівняльний аналіз дозволив виявити у Польщі та Болгарії досвід використання схожих сучасних технологій навчального процесу, які сприяють

здійсненню загальнодержавної політики щодо підготовки кваліфікованих робітничих кадрів.

З історії освіти і педагогіки відомо, що розвиток наукового пізнання посилює диференціацію наук. Цей процес, розкриваючи спільні грані в пізнанні природи і суспільства, техніки і людини, її праці, культури тощо, викликає нерозривно пов'язаний з ним процес інтеграції наукового знання.

Взаємопроникнення інтеграції і диференціації в науці складає основу розвитку міжпредметних зв'язків у процесі удосконалення предметної системи навчання. Основним напрямом вдосконалення навчання в підготовці кваліфікованих робітників у Польщі є встановлення органічного взаємозв'язку між загальною і професійною підготовкою, тобто між загальноосвітніми, спеціальними предметами та виробничим навчанням [7].

Взаємозв'язок загальної і професійної освіти Польщі розвивається і конкретизується. Процес теоретичного навчання будується таким чином, щоб учні не тільки сприймали інформацію, яку подає їм викладач, але й виконували значний обсяг самостійної роботи, що буде сприяти формуванню в них умінь і навичок свідомого використання теоретичних знань на практиці.

Перевагою професійної педагогіки Болгарії, як і інших країн Європи, є те, що вона гідно використовує педагогіку загальноосвітньої школи, а також все прогресивне, що накопичило людство у справі підготовки кваліфікованих робітників. Так, починаючи з 50-х років минулого століття, навчально-виховний процес у болгарських закладах професійної освіти здійснювався відповідно до навчальних планів, метою яких є забезпечення наступності у загальноосвітній та професійній підготовці кваліфікованих робітничих кадрів. Їх своєрідність полягала в тому, що навчальні плани розроблялись для кожного типу училищ із врахуванням терміну навчання.

Поступово взаємозв'язок загальної та професійної освіти в Болгарії розвивається та конкретизується. Процес теоретичного навчання будується таким чином, щоб учні не тільки сприймали інформацію, яку подає їм викладач, але й виконували значний обсяг самостійної роботи, що сприятиме формуванню в них умінь і навичок свідомого використання теоретичних знань на практиці. Як відомо, праця сучасного робітника все більше наповнюється інтелектуальним змістом. Робітник повинен розуміти технологічний процес, коригувати його при необхідності.

В умовах професійної школи у тісній єдності проявляються тенденції соціалізації і професіоналізації особистості, що прискорює процес професійного становлення майбутніх спеціалістів. Професійні училища, як і інші заклади освіти Болгарії, постійно працюють над забезпеченням єдності загального і професійного навчання, об'єднанням його в раціональну і гармонійну цілісність, кінцевим результатом якої є виховання громадянина своєї держави, підготовка високоякісного спеціаліста [5, 83].

Залежно від профілю професійні заклади Польщі визначають базові загальноосвітні дисципліни: фізика і хімія, математика і фізика; хімія і біологія тощо. Зміст базових дисциплін є поглибленим і включає питання загально-теоретичних професійно-орієнтованих і спеціальних дисциплін [7, 15].

Соціально-гуманітарна освіта учнівської молоді Польщі і Болгарії забезпечується загальнокультурним розвитком, ґрунтовним вивченням іноземної мови, інформатики, мистецтва, міжкультурного взаєморозуміння. Передбачено й психологічну підготовку робітників з метою забезпечення їх кращої адаптації в умовах сучасного виробництва. Провідну роль тут відіграє процес самовизначення, у якому кожний момент життя має своє розуміння та вирішення.

Навчання дає результати тоді, коли вчитель застосовує педагогічно доцільні методи. У професійній освіті вони повинні відповідати різним вимогам. Перш за все – це єдності теоретичного і практичного навчання.

Якісне перетворення навчально-виховного процесу у професійних закладах Польщі проходить за рахунок поглиблення і розширення протиріч між ідеальним і матеріальним, абстрактним і конкретним, навчальним і емпіричним, репродуктивним і творчим моментами навчально-педагогічної діяльності, між навчальною і виробничою працею.

До основних параметрів, на нашу думку, що характеризують особливості національної системи професійної освіти Болгарії кінця ХХ століття, належать співвідношення між теорією і практикою в програмах навчання; місце практичної частини в навчальних програмах; отримання практично-фахових навичок і статус учнів; співвідношення між загальноосвітніми, загальнотехнічними і професійними дисциплінами в навчальних планах професійних закладів; характер підпорядкованості та управління (національний, регіональний, місцевий, державний, приватний тощо); рівень і обсяг легітимності отриманих професійно-кваліфікаційних документів (національний обсяг, галузь виробництва чи економіки, фірма чи підприємство тощо) [1, 18].

Сьогодні головним завданням освітніх процесів є перехід до цілісної системи безперервної освіти, яка повною мірою повинна враховувати зростаючі зміни в матеріальному і духовному житті, динаміку сучасних знань. Основним носієм змісту освіти з будь-якого навчального предмета є вміння застосування різних підходів до навчання і виховання.

Залежно від ступеня пізнавальної активності й самостійності учнів розрізняються пояснювально-ілюстративний, проблемний, дослідницький методи, які активно застосовуються у практичній діяльності педагогами професійних закладів Польщі і Болгарії.

Пояснювально-ілюстративний метод – раціональний метод повідомлення знань і вмінь. Учням повідомляється необхідна предметна інформація, яка сприймається і запам'ятовується ними. Такі ж процеси відбуваються при проведенні виробничого навчання: отримання і виконання виробничого завдання. Учні знайомляться з ними і виконують за зразком, який дав їм майстер виробничого навчання. Цей процес необхідний при повідомленні нового матеріалу через те, що не все можна повідомити у проблемній темі.

Дослідницький метод характеризується самостійним вирішенням питання, його дослідженням і застосуванням у практичній діяльності.

В останні роки особлива увага приділяється таким методам, як розповідь, демонстрація, бесіда, експеримент, екскурсія, самостійна робота. Розповідь і демонстрація застосовуються, як правило, для вивчення нового матеріалу. Бесіда найбільше підходить для закріплення матеріалу і служить для розвитку творчих сил

і здібностей учнів, їх активності й самостійності. Характер бесіди визначається дидактичною функцією і поділяється на три типи: дискусія, евристична, катехізична. Переваги розповіді в тому, що викладач або майстер виробничого навчання дотримується мети викладу матеріалу; розвиває здібність уважно і свідомо сприймати пояснення.

На сучасному етапі зростає значення самостійної роботи. Це пояснюється темпом розвитку всіх галузей знань. Під час навчання в училищі учні привчаються до роботи над довідковою та спеціальною літературою, таблицями, графічними зображеннями тощо [6].

Особливе значення в педагогіці професійної освіти мають проблеми, пов'язані з розробкою наукових основ удосконалення процесу навчання. Найактуальнішим у сучасній професійній педагогіці й практиці Польщі та Болгарії, як і України, є питання активізації процесу навчання учнів, що дозволяє успішно оволодівати необхідними професійними знаннями, вміннями і навичками. Важлива роль належить ефективності навчання, яке значною мірою залежить від арсеналу засобів активізації пізнавальної діяльності учнів, що використовуються викладачем. Застосування творчих завдань викладачами польських професійних закладів у навчальному процесі не тільки підвищує інтерес учнів до окремої теми або розділу, але й дозволяє їм реалізувати індивідуальні якості. Відбір навчального матеріалу для розробки творчих завдань здійснюється на основі виділення ключових понять творчих завдань, що відносяться безпосередньо до професійної підготовки учнів, а також виявлення і класифікації зовнішніх зв'язків цих понять, які забезпечують певну впорядкованість у системі використання завдань.

Як відомо, праця сучасного робітника все більше наповнюється інтелектуальним змістом. Робітник повинен розуміти технологічний процес, корегувати його при необхідності. Тому успішне використання польськими і болгарськими педагогами в навчальному процесі творчих завдань залежить від науково обгрунтованого визначення змісту. На ефективність застосування творчих завдань впливають форми виконання (індивідуальні, групові), мотивування викладачем оцінки за виконану роботу, заохочення учнів [6].

Засобом ефективнішої оцінки знань учнів, заохочення їх до систематичності та самостійності в навчальній роботі, стимулювання більшої відповідальності за результати навчання є впровадження рейтингової технології у навчальний процес. Одержання підсумкової оцінки „відмінно”, „добре” чи „задовільно” потребує систематичного виконання різних видів самостійної навчальної роботи, відповідно кредитованої.

Однак, педагогічні умови ефективності застосування рейтингу як засобу гуманізації професійної підготовки потребують ще дослідження.

Важливим завданням професійного навчального закладу має бути процес побудови самостійної навчальної діяльності й адекватне педагогічне керування. Формуванню професійних навиків в учнів професійних закладів Польщі та Болгарії сприяє використання активних, гуманістичних методів навчання учнів. Дидактична система індивідуалізації навчання передбачає обов'язкове врахування індивідуально-психологічних особливостей особистості, ієрархію мотивів та інтересів.

На сучасному етапі розвитку суспільства та розширення європейського простору існують різні шляхи інтенсифікації і організації процесу навчання у професійно-технічній освіті. Насамперед, це:

- посилення цілеспрямованості і мотивації навчання;
- застосування нових технологій навчання;
- поглиблення інформаційної ємності змісту освіти за допомогою використання між предметних зв'язків, опорних конспектів, програмованих засобів навчання;
- комплексне методичне забезпечення викладання предметів і професій.

Ефективність професійної підготовки учнів залежить від взаємодії багатьох компонентів: програм, структури і змісту навчального матеріалу, методики викладання, навчальної літератури та наочних посібників.

Тому необхідно розглядати і практикувати навчальний комплекс, як систему, до якої входять такі елементи:

I. Нормативно-методичні документи, які визначають мету, зміст та форми організації процесу навчання (перелік професій, кваліфікаційні характеристики, навчальні плани і програми, нормативи обладнання навчальних кабінетів і майстерень (лабораторій), переліки навчально-виробничих робіт з професій; комплекти поурочно-тематичних планів, пакети комплексних контрольних завдань для атестаційної експертизи професійного навчального закладу тощо).

II. Методичні матеріали для викладача (майстра виробничого навчання): власна методика з предмета (професії); методичні розробки з тем програми; методичні рекомендації; матеріали з передового і виробничого досвіду; тематичні папки дидактичних матеріалів; педагогічні та професійні журнали тощо.

III. Друковані посібники для учнів: підручники, довідники; збірники задач і вправ для самостійної роботи, посібник для виконання лабораторно-практичних робіт; комплекти інструкційно-технологічної документації та інші дидактичні матеріали на друкованій основі, матеріали для позаурочної роботи учнів.

IV. Наочні і технічні засоби навчання: натуральні зразки, зображальні наочні посібники (плакати, схеми, фотографії і т.п.); об'ємні засоби навчання (моделі, макети, муляжі); екранні засоби навчання (кіно-, діафільми, діaposитиви, відео-записи, транспаранти); тренажери і тренувальні пристрої; засоби програмованого навчання [8, 56].

Залежно від змісту предмета чи професії до складу комплексу можуть входити різноманітні засоби, однак всі вони повинні взаємно доповнювати один одного і відповідати таким вимогам:

- враховувати дидактичні, ергономічні, технічні та економічні аспекти;
- відповідати змісту навчальної програми;
- відповідати рівню розвитку сучасної науки, техніки і виробництва;
- включати оптимальну систему засобів для передачі інформації;
- організації самостійної роботи учнів і контролю їх знань і навиків;
- відповідати основним принципам дидактики і враховувати особливості теоретичного та виробничого навчання; забезпечувати зв'язок теорії з практикою, загальноосвітнього і професійного циклів навчання;
- стимулювати застосування сучасних методів і форм навчання;
- сприяти формуванню пізнавальної активності і технічного мислення учнів, інтересу до предмета (професії);
- здійснювати індивідуальний підхід до учнів у процесі навчання;
- забезпечувати наочність, доступність, систематичність, глибину засвоєння учнями програмного матеріалу;

- гарантувати безпеку роботи і відповідати естетичним та гігієнічним вимогам;
- забезпечувати наукову організацію праці викладача, майстра виробничого навчання та учнів; максимальний педагогічний ефект [8, 95].

Як відомо, вихідним документом для розробки комплексного забезпечення предмета (професії) є програма, в якій визначається зміст процесу навчання відповідно до вимог сучасного виробництва.

Треба відзначити, що у професійну освіту як в Польщі, Болгарії, так і в Україні, впроваджуються педагогічні технології навчання, які ґрунтуються на використанні опорних знань, створенні піднесеної атмосфери на уроках, принципах гуманізму та демократизму.

Педагогічна технологія – це не тільки застосування в навчальному процесі дидактичних і технічних засобів навчання і сучасної обчислювальної техніки, а й науково обґрунтоване дослідження. Це дає можливість виявити дієві принципи навчання і розробити заходи оптимізації навчального процесу в профтехшколі шляхом аналізу факторів, що підвищують ефективність навчального процесу через інтегрування і диференціацію, моделювання і синтезування, конструювання прийомів і методів навчання, а також аналізу і оцінки застосованих методів майстрами виробничого навчання і викладачами.

Педагогічна технологія – це система освітнього процесу, яка складається з форм, методів, засобів, умов і процедур навчання у їх взаємодії при точному визначенні кінцевого результату.

Добре володіючи своїм предметом, вчитель завжди знайде можливість зацікавити учнів оригінальними прикладами, незвичайними завданнями і способами здобуття нових знань. Ефективність навчального процесу у професійно-технічних училищах країн, системи професійної освіти яких ми досліджуємо у даній статті, залежить від вміння поєднувати інформаційні й пошукові методи навчання з аудіовізуальними засобами (демонстрування кінофільмів, діафільмів, діапозитивів, використання радіо- і телепередач, звукозаписів тощо). Сучасні технічні засоби навчання сприяють вдосконаленню процесу засвоєння, підвищують якість навчальної праці.

В умовах реформування освіти України доцільно використовувати досвід європейських країн, в тому числі Болгарії та Польщі, зокрема, з питань поєднання загальноосвітньої та професійної підготовки, теоретичного і практичного професійного навчання, пошуку нетрадиційних підходів до організації освітнього процесу.

Література

1. Владиславлев П.А. Система образования в Европейских странах СЭВ. – М: Наука, 1989. – 131 с.
2. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: Пер. с немец. – М., 1988. – 138 с.
3. Павлов Н. Об образовании и образовательной политике в Народной Республике Болгарии: Пер. с болгарского. – София, 1980. – 50 с.

4. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні // Вибрані тв.: У 2 т. – К., 1983. – Т. 1. – С. 41-52.
5. Чакыров Н. Современная школа и педагогика в Народной Республике Болгарии. – М., 1987. – 151 с.
6. Dłużniewski B. Metody aktywizujące w doskonaleniu zawodowym. – Warszawa: WSIP, 1985. – 35 s.
7. Krosny J. Doskonalenie doboru i układu treści w dokumentacjach kształcenia. – Brwinów, 1989. – 27 s.
8. Kupisiewicz Cz. Podstawy dydaktyki zawodowej. – PWN. – Warszawa, 1988. – 114 s.
9. Teoretyczno-metodyczne problemy rozwoju kształcenia zawodowego / Pod red. H. Bednarczyka. – Radom, 1995. – 125 s.

Andrzej Kapłun

**THE SEPARATELY ASPECTS ORGANIZATION
OF EDUCATIONAL PROCESS IN BULGARIA AND POLAND
(COMPARATIVE ANALIZE)**

Summary

It is considered the separately aspects of the organization aducational process in Bulgaria and Poland, which is helped the teacher to provide the acquire of pupils learning, to form their vital experience and the final choice of the rightdesicion of any vital problems in the article.